

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

התוועדות

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבנ"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

י"א ניסן, ה'תשל"ו

חלק ב – יוצא לאור לימים ראשונים דחג הפסח, ה'תשפ"ד

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וארבע לבריאה

שנת השבעים וחמש לנשיאות כ"ק אדמו"ר זי"ע

פתח דבר

לקראת ימים ראשונים דחג הפסח הבעל"ט, הננו מוציאים לאור חלק שני מהתוועדות י"א ניסן ה'תשל"ו, הנחה בלתי מוגה (חלק ראשון י"ל לש"פ מצורע וחלק שלישי י"ל אי"ה לשבת חול המועד פסח).

*

בתור הוספה — מכתבים (תדפיס מכרכי אגרות קודש שמכינים עתה לדפוס).

*

ויה"ר שנזכה תיכף ומיד ממש לקיום היעוד "הקיצו ורננו גו'", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

ועד הנחות בלה"ק

יום הבהיר י"א ניסן, ה'תשפ"ד
מאה עשרים ושתיים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע
ברוקלין, נ"י.

©

Published and Copyright 2024 by
LAHAK HANOCHOS INC.

788 Eastern Parkway Suite #408 | Brooklyn, New York 11213

Tel. (718) 604-2610

info@lahak.org • <http://www.lahak.org>

The Kehot Logo is a registered trademark of Merkos L'inyonei Chinuch.

5784 • 2024

Printed in the United States of America

נדפס בדפוס

CH Print & Ship

478 Albany Ave. Brooklyn N.Y. 11203

(718) 771-5000

נסדר והוכן לדפוס

על ידי חיים שאול בן חנה

בדפוס „ועד הנחות בלה"ק"

(718) 604-2610

נדפס בסיוע ולזכות יצחק בן לאה וזוגתו רבקה ויקה בת רחל ומשפחתם שיחי

כג. ע"פ האמור לעיל יובן מאמר תמוה שמובא בגמרא בנוגע לרבינו הקדוש:

ובהקדים — שרבינו הקדוש הי' מגדולי התנאים שהיו אצל בני"י, ועד שכאשר נאמר סתם "רבי", הכוונה היא לתנא זה¹³⁷, והוא זה שזכה שעל ידו נתקיימה השליחות של סידור וחתירת ששה סדרי משנה, שבהם מודגש הענין ד"אמת הוי' לעולם"¹³⁸, עי"ז ש"טעה בדבר משנה" אינו נחשב לכתחילה לטעות¹³⁹ (שמזה באים כל פרטי הדינים בשו"ע חושן משפט¹⁴⁰ בנוגע לטעות בדין אם צריך לשלם או לא).

[ואע"פ שבזמן הגאונים כן הוא הדין גם בנוגע לגמרא, ועד"ז בזמן הראשונים — בנוגע לגאונים, ועד ש"בזמן הזה גם .. הטור והשלחן ערוך והגהותיו בכלל משנה יחשבו" (כפי שמביא רבינו הזקן בהלכות תלמוד תורה¹⁴¹, מדברי האורים ותומים וכו') — הרי הלשון בזה הוא "טעה בדבר משנה"].

ומספרים אודותיו כמה הוראות והנהגות, שנעשים חלק בתורה מלשון הוראה¹⁴² — שמזה מובן, שאע"פ שהראשון שהתנהג כן הוא רבינו הקדוש, אשר מי הוא זה ואיזהו אשר ערב לבו לומר שהוא עומד בדרגא זו, מ"מ, כיון שהסיפור אודות הנהגה זו הוא חלק בתורה שנעשית הוראה, הרי זה סימן ש"שמץ מנהו"¹⁴³, מעין זה, נדרש מכל אחד מישראל שלמד (או שצריך ללמוד) ענין זה בגמרא.

ובכן, בין ההנהגות של רבינו הקדוש מצינו הנהגה שבהשקפה ראשונה אינה מובנת כלל:

מסופר בגמרא¹⁴⁴ אודות אחת מהנהגותיו של רבי בענינים שבין אדם לחבירו, שהי' "מכבד עשירים", שהי' חולק להם כבוד מיוחד.

והכוונה בזה בפשטות — כמדובר כמ"פ שבענין של הוראה בפועל אין לסמוך על רמזים ופשט'לעך וכו', אלא קודם-כל יש לקיים את הענין כפשוטו — שלא היו להם מעלות נוספות שבגללם כיבד אותם, דא"כ, אין לומר שהוא מכבד עשירים, כיון שהכבוד הוא בגלל היותו תלמיד חכם, עסקן ציבורי, בעל צדקה וכו'.

(137) ראה שבת לב, ב. וש"נ. ירושלמי

(141) רפ"ב. וש"נ.

סנהדרין פיי"א סה"ג.

(142) ראה רד"ק לתהלים יט, ת. גו"א ר"פ

(138) תהלים קיז, ב.

בראשית (בשם הרד"ק). זח"ג נג, ב.

(139) כתובות פד, ב. וש"נ.

(143) ראה תניא פמ"ד (סג, א).

(140) רסכ"ה.

(144) עירובין פו, רע"א.

ולכאורה אינו מובן כלל: וכי בגלל היותו עשיר צריך לחלוק לו כבוד?!

והתמיהה היא אפילו כשמדובר אודות אדם כדוגמתו; ועאכו"כ כשמדובר אודות מי שנקרא "רבי", היינו, שבאותה שעה הי' מורה-דרך עבור כל דורו, וידע שממנו יראו וכן יעשו, ואעפ"כ היתה אחת מהנהגותיו לכבד עשירים. ולא עוד אלא שקובעים זאת בגמרא, כך, שנעשה ענין של תושבע"פ, שא' מי"ג העיקרים הוא ש"התורה זו לא תהי' מוחלפת"¹⁴⁵.

כד. אך הפירוש בזה¹⁴⁶ מובן ע"פ המבואר לעיל בארוכה:

כאשר רואים מישהו שהוא עשיר, החל מעשיר כפשוטו, שיש לו הרבה כסף — הנה "רבי" רואה כל ענין לאמיתתו, כפי שצריך להסתכל ע"פ תורה, והרי התורה אומרת דברים ברורים: "לא לחכמים לחם"¹⁴⁷, ולא "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה"¹⁴⁸, אלא מקרא מלא דיבר הכתוב: "ברכת ה' היא תעשיר"¹⁴⁹, היינו, שזוהי ברכת ה' לאדם פלוני שנעשה עשיר.

ועל זה חשב רבי: מהי הסיבה שהקב"ה נותן לו דברים שלא נתן למישהו אחר?

ובפרט ע"פ מ"ש¹⁵⁰ "ריש ועושר אל תתן לי", אלא מספיק "הטריפני לחם חוקי", ולולי זאת, הרי זה ענין של נסיון, וכאמור לעיל בארוכה שישנו אופן ש"עושר שמור לבעליו לרעתו"¹⁵¹. וכיון שאעפ"כ נתן לו הקב"ה עשירות, והרי "מפי עליון לא תצא"¹⁵¹ כי אם טוב, כך, שבודאי לא נתן הקב"ה זאת בשביל היפך הטוב — הרי זה סימן שאדם זה יכול לעמוד (לא רק בנסיון סתם, אלא) בנסיון גדול של עושר,

ולא רק לעמוד בנסיון באופן שהכסף לא יקלקל אותו, כך, שיהי' זה בבחי' "סור מרע", שלא יהי' "לרעתו", אבל הכסף ישאר מונח ללא תועלת (ורק ימתין בבנק שיגדלו אחוזי הריבית וכו'), היפך הכלל בתורה ש"לא ברא (הקב"ה) דבר אחד לבטלה"¹⁶¹, אלא באופן שינצל את הכסף באופן שיקיים על ידו "עשה טוב".

(147) קהלת ט, יא.

(148) עקב ח, יז.

(149) משלי י"ד, כב.

(150) שם ל, ח.

(151) איכה ג, לח.

(145) עיקר הט' מי"ג העיקרים. וראה

רמב"ם הלי' יסוה"ת רפ"ט. הלי' מלכים פי"א

סה"ג. פיה"מ סנהדרין פ' חלק יסוד התשיעי.

(146) ראה גם ת"מ חנ"ט ס"ע 344

ואילך. וש"נ.

ולכן הי' רבי מכבד עשירים — כיון שהקב"ה הראה את הכחות עצומים שיש ליהודי זה.

ובזה גופא יש ענין מיוחד בנוגע לרבי, שאף שהיו עוד כו"כ תנאים ואמוראים וכו', מספרים עליו דוקא שהי' מכבד עשירים:

רבי בעצמו הי' עשיר גדול, כדאיתא בגמרא¹⁵² על הפסוק¹⁵³ "שני גוים בבטנך", "אל תקרי גוים אלא גיים (מלשון גיאות), זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים", וכן איתא בגמרא¹⁵⁴ ש"מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד".

וכיון שכן, ידע רבי גודל הנסיון והקושי לעמוד בו, למרות גודל מעלתו שמוצאו מבית דוד¹⁵⁵ (מאמו¹⁵⁶, מאביו — ככל השקו"ט בזה¹⁵⁷), והחינוך שקיבל מאביו שהי' נשיא בישראל, וראשי-הישיבות שאצלם למד (כפי שנימנו בכ"מ בש"ס¹⁵⁸), ואעפ"כ, ראה עד כמה צריך להתייגע כדי לנצל את העשירות באופן המתאים, עד שהי' יכול להיות במעמד ומצב ש"זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר .. לא נהניתי (בעוה"ז) אפילו באצבע קטנה"¹⁵⁹.

וכאן ראה רבי יהודי שיש לו רק מעלת העשירות; לא יחוס, לא תורה, לא חינוך וכו', ואעפ"כ, העמיד לו הקב"ה אחד הנסיונות הכי גדולים, שזהו הנסיון של עשירות — הרי זה סימן שלייהודי זה יש כחות לעמוד גם בנסיון זה, וכאמור, לא רק בצד השלילי ד"סור מרע", שלא יהי' "לרעתו", אלא גם בצד החיובי ד"עשה טוב", שינצל את העושר ליתן "זהב וכסף ונחושת" בשביל לבנות משכן, ו"משכן דאיקרי מקדש"¹⁰², החל מ"מקדש מעט"⁸⁷, ועד למשכן ומקדש כפשוטו. ולכן הי' רבי מכבד עשירים.

כה. וכמו בעשירות בנוגע לכסף — כך גם בעשירות בנוגע לשאר ענינים:

כשיש למישהו עשירות בכשרונות בשכל או בהרגש, בענין של

(157) ראה כנה"ג לב"י חו"מ ס"ג סק"ז (נסמן בגליון הש"ס כתובות שם). ברכ"י (להחיד"א) חו"מ סוס"א. וראה גם ספרים שנשמנו בס' מגדים חדשים (ירושלים תשנ"ב) שבת שם.

(158) ראה סדה"ד בערכו אות יג. וש"נ. (159) כתובות קד, א.

(152) ע"ז יא, א. וראה ברכות מג, סע"א ובפרש"י. שבת ק"ג, סע"ב. וש"נ. (153) תולדות כה, כג. (154) גיטין נט, רע"א. וש"נ. (155) שבת נו, א. כתובות סב, ב. (156) ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג. כתובות פ"ב ה"ג. ב"ר פל"ג, ג.

השפעה בציבור, שיכול לפעול במקום קרוב ובמקום רחוק ועד בכל העולם כולו — הנה עוד לפני שמתחיל לעשות משהו, הרי הא גופא שמרגיש, או שמספרים ומגלים לו, שיש לו כחות אלו, מהוה כבר הוכחה שהקב"ה עשאו שליח ונתן לו את כל האפשרויות לנצלם במילואם, באופן של "עשה טוב", "ואין טוב אלא תורה"¹⁶⁰.

וכמדובר לעיל אודות הכחות שיש לכל אחד מישראל בירושה מאבותינו, החל מאברהם אבינו, שאף שהי' אחד ויחיד בכל העולם, ש"כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד", הנה לא זו בלבד שהי' יהודי לעצמו ולבני ביתו, אלא נצטווה "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" — שהוא צריך להודיע בכל העולם שיש בעה"ב לעולם שזהו הקב"ה, "ויקרא שם בשם הוי' א-ל עולם", וכפי שנתבאר בתושבע"פ¹³: "אל תקרי ויקרא אלא ויקריא", שפעל שהעולם כולו יקרא ויכריז שהקב"ה הוא "א-ל עולם", שכולם מכירים שהוא בעה"ב בעולם, "בעל הבית לבירה זו"; ועד שהעולם אינו מציאות בפני עצמו,

וההתחלה בזה — מזה שקובע אופן ההנהגה בביתו, בנוגע לשרה ואח"כ בנוגע ליצחק — "ויגדל הילד ויגמל"¹⁶¹, שקאי על הברית של יצחק¹⁶², ועוד לפני"ז — הברית של "מקנת כספו"¹⁶³ (ככל הפרטים שנימנו בתושב"כ וביתר ביאורים בתושבע"פ), ואח"כ משתדל לפעול בכל העולם שיהי' ניכר שהקב"ה הוא "א-ל עולם".

וענין זה מסר אברהם בתור ירושה לזרעו אחריו עד עולם, ובלשון הפסוק: "אחד הי' אברהם" ומסיים "ויירש (זרעו) את הארץ" — שהו"ע כיבוש כל העולם, החל מ"הארץ" הידועה, ארץ הקודש, "ארץ אשר .. עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה"³⁴.

ובשעה שיהודי עושה חשבון ומתבונן בכחות שנתנו לו, כחות גשמיים, וכחות רוחניים — הרי זה גופא הוכחה שיש לו שליחות לנצלם במילואם כדי לעשות לו ית' דירה בתחתונים (כהביטוי בכמה ספרים¹⁷), ובלשון הכתוב: "ויקרא גו' א-ל עולם".

ואז יש לו להתנהג באופן ש"עשיר יענה עזות"¹⁶⁴ — עזות דקדושה, דכיון שהולך ע"פ תורה ויהדות, יכול לדבר עם כל התוקף, כי לא הוא המדבר, אלא הדיבור הוא בתור שליח, ו"שלוחו של אדם כמותו"¹⁶⁵, וכפי

פרדר"א פכ"ט).

160) אבות פ"ר מ"ג.

163) לך לך יז, כג.

161) וירא כא, ח.

164) משלי יח, כג.

162) דעת זקנים מבעה"ת עה"פ. תוד"ה

165) ברכות לר, ב (במשנה). וש"נ.

שש — שבת קל, סע"א (בשם המדרש —

שמבאר רבינו הזקן¹⁶⁶ שבשעה שיהודי מקיים מצוה אזי נעשה שליח של אדם העליון שעל הכסא — כמו המצוה, כדאיתא בתנחומא¹⁶⁷: "כבדו את המצוות שהן שלוחי", כך, שהוא מדבר בכח המשלח, ולכן, צריך לדבר דוקא מתוך "ברייטקייט" (שמתפרשת בעולם כ"עזות").

כו. ובאופן זה צ"ל הדיבור כדי לפעול אצל אוה"ע, כדאיתא בגמרא במסכת ביצה¹⁶⁸ ש"עזין באומות" הם ישראל:

אע"פ שבנ"י נמצאים בגלות, הרי בגלות גופא, "הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו"¹⁶⁹, וכפי שהקב"ה הבטיח שאפילו בהיות בני"י בגלות — "לא מאסתים ולא געלתים"¹⁷⁰, ככל אריכות הדרשה בגמרא במסכת מגילה¹⁷¹, אלא שרצונו של הקב"ה שיהי' זה בדרך של גלות — כמ"ש¹⁷² "ודרשו את שלום העיר גוי' כי בשלומה יהי' לכם שלום", ע"י השר של אותה מדינה. וכאמור לעיל בארוכה, שגם כשיהודי נמצא בגלות, הרי הנשמה מלכתחילה מעולם לא הלכה בגלות, כמאמר רבותינו נשיאינו, ובמילא, אינו יהודי אין לו מה לומר בזה,

שכן, מצד הענין ד"המבדיל בין ישראל לעמים", הנה אפילו יהודי שלפי שעה חסר אצלו בהנהגה שמצדה נקרא בשם "צדיק" (גמור, או לכל הפחות שאינו גמור), הוא שלא בערך לגבי גוי, אפילו חסיד של אומות העולם,

וכמ"ש רבינו הזקן (במהדורא קמא של אגרת התשובה¹⁷³) דבר נפלא, שיהודי שנפל לדרגא תחתונה עד שנקרא "פושע", שזוהו למטה משוגג וכו', אינו נקרא סתם "פושע", אלא "פושעי ישראל"; ולא ידך גיסא, גוי שנמצא בדרגא נעלית, ועד שהרמב"ם פוסק¹⁷⁴ ש"יש להם חלק לעולם הבא", ונקרא בשם "חסיד" (שזוהי דרגא נעלית יותר מאשר "צדיק" ו"ישר"¹⁷⁵, כמובן גם ממה שמצינו בגמרא¹⁷⁶ בנוגע לדרגת חסיד), הרי הוא נקרא "חסידי אומות העולם",

כך, שבאיזה אופן שיהודי מתנהג, הנה "אע"פ שחטא ישראל

166 לקו"ת ויקרא א, ג.
 167 ייגש ו.
 168 כה, ב.
 169 קידושין כב, א.
 170 בחוקותי כו, מד.
 171 יא, א.
 172 ירמ' כט, ז.
 173 קה"ת תשמ"ב — ע' תקו ואילך.
 174 ח"פ ס"ע 49. וש"נ.
 174 הלי' תשובה פ"ג סה"ה. הלי' עדות פ"א ה"י. הלי' מלכים פ"ח ה"א.
 175 ראה סה"ש תורת שלום ע' 178 (נעתק ב"היום יום" יד כסלו). וראה גם תו"מ חמ"ה ס"ע 286. חנ"ב ע' 96. וש"נ.
 176 ראה הנסמך באנציק' תלמודית (כרך טז) ערך חסיד (ע' שפה ואילך).
 ראה גם שיחת י"א ניסן דאשתקד ס"ל (תו"מ

הוא¹²⁴, ובמילא, מצד האינוריהודי, עליו ליתן ליהודי את כל הענינים הדרושים לו בעוה"ז הגשמי והחומרי למטה מעשרה טפחים.

ובכן:

גם גויים יודעים שישראל הם "עזין שבאומות" — כפי שמצינו מיד במתן-תורה, שכל אומות העולם באו לבלעם, החכם שלהם, וטענו שהם מכולבלים וייראים מהרעש בעולם בגלל שנעשה עילוי אצל בני"א — אף שלכאורה מה יש לשבעים אומות להתיירא מפני עם אחד ויחיד, "כבשה אחת"¹⁷⁷ — ומה שהרגיע אותם היתה הידיעה שהתוקף והחוזק של בני"א הוא ש"ה' עוז לעמו יתן"¹⁷⁸, "אין עוז אלא תורה"¹⁷⁹, שאז יודעים שזה יהי' בצדק ויושר אפילו לגבי העולם, ועד לאומות העולם כפשוטם ("עזין באומות"), ואז נעשה הענין ש"ה' יברך את עמו בשלום"¹⁷⁸.

ולכן צ"ל הדיבור עם עזות דקדושה, לומר שזהו הנוסח שנתן לי היהודי הראשון, "אחד הי' אברהם"⁴ — שאמר: "גר ותושב אנכי עמכם"¹⁸⁰, וכפי שמפרש רש"י כשמתחילים ללמוד עם ילד, "בן חמש שנים למקרא"¹⁸¹: "אם תרצו הריני גר, ואם לאו, אהי' תושב, ואטלנה מן הדין, שאמר לי הקב"ה לזרעך¹⁸² אתן את הארץ הזאת",

כלומר: אם יתנו לו מה שמגיע לו — אזי מודה שהוא "גר", שנמצא בגלות, ואם צריך לעלות כסף — ישלם "ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר"¹⁸³; אבל אין פירוש הדברים שיש מקום לוויכוח אם ליתן לו; בודאי צריך ליתן לו, כיון שכך צוה הקב"ה, ובמילא, אם אינם רוצים — "תושב אנכי!" אמנם "עמכם", בגלות, אבל בגלות הרי הוא "תושב".

שכן, שגם בשעה שנמצאים בשעבוד מלכיות אמר הקב"ה שיספק את צרכי בני"א, אלא שרצונו שיהי' זה בד בבד עם שעבוד מלכיות, ובמילא צריך לשלם מיסים, וזקוקים ל"חסד לאומים" (ואף שיודעים שזהו "חטאת"¹⁸⁴, מ"מ זקוקים לכך), ולכן מדברים בדרכי נועם ובדרכי שלום, ובלשון הידוע: בדרך דיפלומטית; אבל בנוגע לתוכן הטענה — רח"ל לוותר על הטענה האמיתית ולטעון טענות שקר, שהאינוריהודי יודע שהם טענות שקר,

[ועד"ז כשבאים ומדברים אודות נשק — צריך לעשות כל ענין

(177) ראה תנחומא תולדות ה. אסת"ר
 פ"י, יא.
 (178) תהלים כט, יא.
 (179) שהש"ר פ"א, ד (א). ועוד.
 (180) חיי שרה כג, ד.
 (181) אבות ספ"ה.
 (182) שם כד, ז.
 (183) שם כג, טו-טז.
 (184) משלי יד, לד.

בדרך הטבע, לבוא ולהפגש ולדבר עם האינדיהודי, כאמור לעיל שבזמן הגלות הרי זה צריך לעבור באמצעות שר המדינה למעלה, ע"י הממשלה כפשוטה למטה, אבל, תוכן הדיבור — אסור שיהי' שקר], כי, לכל לראש הרי זה היפך התורה, ועוד זאת, שזה מביא תוצאות הפוכות.

וכאמור לעיל, שבשעה שמתנהגים בסדר הפכי — שרוצים לחקות אינדיהודי, לרדוף אחריו, להחניף לו ולשאת חן בעיניו, עי"ז שמחקים את דרכיו, ומדברים בסגנון ותוכן שלו — הרי הוא משפיל את עצמו בתור יהודי, בתור בן אברהם יצחק ויעקב.

ומה שרוצה להרויח בכך — הנה אדרבה: אם אצל יהודים דתיים ישנו הענין ד"מכבד עשירים", הרי עאכ"כ שכן הוא בעולם הגשמי והחומרי, כך, שכאשר אינדיהודי רואה שיהודי אוחז את עצמו לעני, וכשצריך לפעול דבר-מה עליו להשתמש בדרך שאינה של יהדות, ולחקות מנהגים שאינם יהודיים, ולדבר בתוכן שאינו יהודי — הרי זה סימן שהוא סבור שיהדות היא עניות רח"ל; וכיון שהוא עני, בודאי לא יחלוק לו כבוד, ואדרבה כו'.

משא"כ כשנעמדים עם עזות דקדושה, כאמור, שישראל "עזין שבאומות", שאז, גם אינדיהודים אומרים "נשיא אלקים אתה בתוכנו"¹⁸⁵, והיינו, שהוא נמצא אמנם "בתוכנו", ובגלות, וצריך לשלם "ארבע מאות שקל כסף"¹⁸³ עבור כל צעד ושעל, אבל מתנהג באופן של "נשיא אלקים", שאז מתקבל גם אצלם בתור "נשיא אלקים".

כז. וכמדובר כמ"פ¹⁸⁶, שכשהי' רחוק מביאת משיח, לא הי' חושך הגלות אפל ושחור כ"כ, והנשמות היו נעלים יותר, ולכן עשו את הנסיון קשה יותר; אבל כאשר "אכשור דרי" בתמי"187, ואין בכח לעמוד בנסיון קשה, אזי נעשה הנסיון קל יותר, ומראים התוצאות בעיני בשר — כיצד יהודי ינצל את ה"עשירות" וה"עזות" שלו כלפי האומות:

החל משנת תש"ח, הביא הקב"ה קיבוץ של בניי לארץ ישראל, "אשר .. עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה", ואז ניתנה להם מלוא האפשרות להתנהג כפי ש"גוי קדוש"¹²⁰ צריך להתנהג בארץ הקודש, ע"פ הוראות התורה הקדושה שניתנה ממקור הקדושה, מלך מלכי המלכים שנקרא "הקדוש ב"ה".

(187) יבמות לט, ב ובפרש"י. וש"נ.

(185) חיי שרה כג, ו.

(186) ראה גם תו"מ חפ"ב ס"ע 359. וש"נ.

ובכן:

מחד גיסא — ח"ו לומר שזוהי "אתחלתא דגאולה"¹⁸⁸; הי' זה ענין של פיקוח נפשות — הצלה של כו"כ מבנ"י משעבוד לחירות בערך השעבוד שלפנ"ז, ואצל כו"כ מבנ"י היתה זו הצלה ממיתה לחיים, ככל הפרטים שבדבר; ולא כדעת אלו הטועים ומטעים, רח"ל, לומר שזוהי "אתחלתא דגאולה", שע"ז גרמו להאריך את קץ הגלות!

ובענין זה הוא הנסיון:

ובהקדים — שכל תקופה יש לה נסיון שלה. בתקופת הבית הי' הנסיון של ע"ז, דכיון שאז הי' גילוי אלקות, "עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש"¹⁸⁹, והיתה התקיפות של עבודת ה', לכן הי' גם הנסיון בענין של ע"ז, כדאיא בגמרא¹⁹⁰ שמנשה אמר לרב אשי "אי הות התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי", ועד"ז הי' אח"כ בכל תקופה הנסיון שלה.

ועד שבאה התקופה שעומדים ימים ספורים לפני ביאת המשיח, שהנסיון הוא בענין ביאת משיח — אם יהודי ירצה "למכור" רח"ל את הגאולה האמיתית והשלימה עבור המעמד ומצב שבו נמצאים עתה.

ויש אחדים שנכשלו וטעו, רח"ל, ולא רוצים להתחרט (או שהתחרטו אבל לא רוצים לספר שהתחרטו) — בידעם שיחנו פס"ד ברור ברמב"ם איך תסתיים הגלות ותתחיל הגאולה.

וומה שתולים עצמם בדעת ראשונים שהשתמשו בלשון זה — אמרתי כבר כמ"פ¹⁹¹ ש"אתחלתא דגאולה" לפי פירושם התחילה ברגע שלאחרי חורבן ביהמ"ק, כמסופר במדרש¹⁹² אודות יהודי שעמד עם ערבי בשדה, וגעתה פרתו של הערבי, שהי' חכם והבין שיחת בהמות, ואמר ליהודי, שעכשיו נחרב ביהמ"ק, ולאחרי רגע געתה פרתו פעם נוספת, ואמר לו הערבי שעכשיו נולד מושיען של ישראל, וכך התחילה "אתחלתא דגאולה";

אבל רח"ל לצאת י"ח ב"אתחלתא דגאולה" כזו, שלאחרי' היו גזירות ושמדות, ל"ע רח"ל.

ומ"ש בגמרא במגילה¹⁹³ ובירושלמי¹⁹⁴ וכו' — ידעו גדולי ישראל כל זה, ואעפ"כ כתב הרמב"ם³⁵ פס"ד ברור, שהגלות ימשך עד ש"יעמוד

(192) איכ"ר פ"א, נא.

(193) יז, ב.

(194) ברכות פ"א ה"א.

(188) ראה גם

(189) אבות פ"ה מ"ה.

(190) סנהדרין קב, ריש ע"ב.

(191) ראה גם תו"מ שם ע' 115. וש"נ.

מלך מבית דוד .. ויכוף כל ישראל .. לחזק בדקה", ועדיין לא יודעים אם נגמר הגלות, ויתירה מזה: גם אז נמצאים עדיין בגלות, ואח"כ "ילחם מלחמת ה' וינצח" — כשנמצאים עדיין בגלות, לפני "אתחלתא דגאולה", ואח"כ "יבנה (משיח) מקדש במקומו" — עדיין בגלות, ורק לאח"ז "יקבץ נדחי ישראל" (כמ"ש הרמב"ם ב"פ: בהתחלת הפרק ובסוף הפרק)).

אמנם, מאידך גיסא, במה דברים אמורים? — בנוגע לגאולה משעבוד מלכויות; אבל, גם בשעה שנמצאים בשעבוד מלכויות אמר הקב"ה שישפק את צרכי בני, ש"מרוכים צרכי עמך", מבלי להתחשב בכך ש"דעתם קצרה"¹⁹⁵, וכיון שעדיין לא הגיע הזמן של "אתחלתא דגאולה", לפי שעדיין לא נתבטל הענין ד"מפני חטאינו", ובמילא בכל מקום שנמצא יהודי הוא בגלות, והקב"ה רוצה שיהי' לזה לבוש גם בדרך הטבע — לכן ניתן רעיון וסדר והנהגה, שצריך לבחור מבין בני יהודים שיעמדו במגע ומשא עם אינם-יהודים להתדבר עמהם כיצד לאפשר בדרך הטבע שעוד בהיותם בגלות יוכלו בני לחיות במנוחה ולהתנהג לפי בחירתם החפשית,

ואז ישנו הכח שנותנת התורה: "ובחרת בחיים"¹⁰⁵ (שזהו ציווי וגם נתינת כח), שיתנהגו באופן ש"אתם הדבקים בהוי' אליכם חיים כולכם היום"¹⁰⁶.

אלא שענין זה אינו שייך כלל לגוי; מצדו — עליו ליתן ליהודי את כל הענינים הדרושים לו בעוה"ז הגשמי והחומרי למטה מעשרה טפחים.

כח. וכאן יש שתי דרכים כיצד לפעול זאת על הגוי:

היתה דרך אחת לבוא ולומר בגלוי: הקשיבו! אני יהודי, בא כחם של יהודים ושל יהדות, ולכן מגיע שיתנו לי ענין זה, ענין שני ושלישי, ולכן הנני בא אל השר של אותה המדינה למטה, שקשור עם השר של אותה המדינה למעלה, ומדבר עמו בשפת המדינה, ובאופן דיפלומטי וכו', וכו', אבל אני אומר לו באופן ברור שמגיע לי הדבר — כנוסח שנתן לי היהודי הראשון.

ועל זה נאמר בגמרא¹⁹⁶: "לא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם":

יש כאן טענה חזקה כברזל — שזוהי ארץ שהקב"ה נתן לבני, כפי שמביא רש"י בהתחלת פירושו על התורה [כמדובר כמ"פ שבכך מתחילים

195) פיוט בסליחות לער"ה ותפלה ב"ב קטז, רע"א. מנחות סה, ריש נעילה. וראה ברכות כט, ב. ע"ב.

לחנך ילד בן חמש שמתחיל ללמוד חומש עם רש"י, "בן חמש למקרא" — שמספרים לו] ש"כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים"¹⁹⁷, ורש"י לא סומך שילמדו פשטים ורמזים וכו', אלא מפרש זאת: "כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו", והיינו, שיש ארץ שבעה עממין, שפעם נתנה הקב"ה לשבעה עממים; לא שהם כבשו אותה ב"כחי ועוצם ידי", או בגלל סיבות אחרות, אלא הקב"ה "ברצונו נתנה להם", אבל אח"כ "נטלה מהם ונתנה לנו".

וכדי שלא לסמוך על התייעצות, פשרות וקנוניות, שיערכו מקח וממכר מה שיין לזה ומה שיין לשני, מה שיין לצד זה של הגבול ומה שיין לצדו השני — ציין הקב"ה בתורתו את הגבולות של ארץ ישראל: "זאת תהי' לכם הארץ לגבולותי"¹⁹⁸.

[ישנם גבולים שעליהם נאמר¹⁹⁹ "כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך", שזה יהי' לאחרי ביאת משיח צדקנו, לאחרי שתהי' כבר ארץ שבעה עממין, אזי "ירחיב ה' את גבולך", שתיתוסף גם ארץ קני קניזי וקדמוני, שעדיין לא יודעים בדיוק גבולותי'; אבל ה"ארץ אשר . . . עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה", שכבר שייכת לבני"גלגל שהקב"ה אמר "ונתתי לך ולזרעך גו' את כל ארץ כנען לאחוזת עולם"²⁰⁰ — נתפרשו גבולותי' בתורה].

ובכן, הנוסח הוא פשוט: באים לאינו-יהודי ואומרים לו: הקשב! "שלי שלי ושלך שלך": לא מבקשים דבר ששייך למישהו אחר; לא מבקשים אפילו לצאת משעבוד מלכיות שבגלות — בשביל זה יודעים שצריך להתבטל הענין ד"מפני חטאינו", עי"ז ש"ישראל עושין תשובה"⁴⁸, ואז "מיד הן נגאלין"⁴⁹; יש עולם גדול, ויש שטח קטנטן בכמות שנקרא ארץ ישראל: אותם שטחים שלא נכללים בגבולות — ביכלתך ליישב שם מי שתרצה. אם יש צורך לשלם "ארבע מאות שקל כסף" — יחפשו דרך לשלם "ארבע מאות שקל כסף"; "עובר לסוחר" — "עובר לסוחר". אבל השטחים שבתוך גבולות אלו — הנה אפילו כשנמצאים עדיין בגלות, אין ברירה: תורת אמת אומרת שאינם-יהודים לא יכולים להתקיים שם! זהו הנוסח שלא ניסו עד עתה. — ניסו את כל הנוסחאות, בגלוי, מאחורי הפרגוד, נתנו כסף, חיפשו קירבה, וכל שאר ענינים כיו"ב, ורואים מה היו התוצאות; מלבד הנוסח היחידי הנ"ל — שאינם-יהודים

199) פ' ראה יב, כ ובספרי.

200) לך לך ז', ח.

197) תהלים קיא, ו.

198) מסעי לד, יב.

יודעים ממנו, שהרי הם לומדים זאת, אלא שנקרא אצלם "בייבל", אבל מדובר אודות אותם פירושים ופסוקים, והם יודעים שהיהודי יודע זאת, ויודעים שבנ"י הם "עזין באומות", אלא שהיהודי מתנער מה"עשירות" שלו, מהתוקף שלו ומהתביעה האמיתית שלו, שבעצם אינה תביעה, אלא דבר טבעי, כדאיאת במדרש²⁰¹: "כשברא העולם .. בחר בארץ ישראל .. ובחר לחלקן ישראל ("אתה בחרתנו מכל העמים") .. יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי", כפי שמוכן בשכל הפשוט.

[וכפי שמביא רש"י בפ' בחוקותי בפירוש הכתוב²⁰² "והשימותי אני את הארץ", "זו מדה טובה לישראל, שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם, שתהא שוממה מיושבי", היינו, שאי אפשר שתהי' אחיזה לאינם-יהודים בגבולות של ארץ ישראל, שזהו שטח שעליו נאמר שאינו מחזיק אינם-יהודים; הם יכולים לשוטט ולטייל שם, לשהות שם בדרך ארעי, אבל אין זה יכול להיות ארץ מושבם; כך הוטבע בטבע הגשמי של גושה ואוירה של ארץ ישראל וכו'. וכבר תורגמו הדברים באנגלית, ואינם-יהודים יודעים מזה].

ותמורת זאת הולכים בדרך אחרת, ורואים התוצאות:

כששולחים יהודי לדבר עם אינם יהודים — אזי מתחיל לחפש בספריהם אולי יוכל למצוא שם ראוי ששטח זה שייך לבנ"י. הוא בא לגוי ואומר לו: אינני מדבר עתה אודות ענינים אחרים; ברצוני לדבר עמך אודות ארץ ישראל, וברצוני שגם אתה תסכים לטענתי — שהי' אינו-יהודי בלונדון ששמו כך וכך, ובשנה פלונית כתב מסמך שצריך ליתן ליהודים ענין פלוני שקראו "בית לאומי" וכו' וכו' (ככל הסגנונות), ולכן צריך לרחם על יהודים, וליתן להם ענין של צדקה וכו', וכל מיני טעמים, חוץ מהטענה האמיתית והחזקה שמובנת גם לאינם-יהודים.

וכאשר רוצים כבר לשאת חן בעיניו ולוותר לו, שואלים אינו-יהודי נוסף: היכן הם הגבולים — היכן מסתיימת הארץ ששייכת לבנ"י; מה הי' רצונו ומהו הפשט, הרמז והסוד בדבריו של אינו-יהודי הנ"ל שחתם את המסמך בלונדון!

ובכן: עצם העובדה שהוא מחפש ראיות מאינם-יהודים, מוכיחה לאינו-יהודי שאין לו ראוי מיהודים ומיהדות, כך, שזהו ע"ד מ"ש בגמרא²⁰³ "כל האומר לא לוייתי כאומר לא פרעתי דמי"...

ולאידך גיסא, אם בונים על הראי' מאותו אינו-יהודי שאמר כך

(202) כו, לב.

(203) כתובות פח, א. וש"נ.

(201) תנחומא ראה ח. וראה גם מכילתא

כתחלתה. בשלח טו, יז.

וכך, הרי ישנם 140 גויים שאומרים להיפך, ואומרים שגוי פלוני לא הי' בעה"ב, וכן היא האמת שאינו בעה"ב, אלא הקב"ה, ש"ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו"²⁰⁴.

ועד שגרמו במשך השנים שכל הענין מתנדנד רח"ל, וטעם הדבר — בגלל שבנו זאת על מאמר, מסמך הצהרה של אינו-יהודי שישב בלונדון! — איזה בעלות יש לו על יהודים, ואיזה בעלות יש לו על "ארץ אשר .. עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה"?!

כט. ובכן:

אינו-יהודי צריך לראות שיהודי חולק לו כבוד, ומקיים מ"ש¹⁷² "ודרשו את שלום העיר וגו'", ומתנהג ע"פ "דינא דמלכותא (שבמקום שאינו מנגד לשו"ע הרי זה) דינא"²⁰⁵, וביחד עם זה רואה ש"ישראל עזין באומות"¹⁶⁸, ובשעה שמדבר עמו אודות הגבולים של ארץ ישראל, אומר לו: כל הענינים שאינם נכללים בגבולות שקבע "אלקי העברים" — יכול אתה לקחת לבריאות, אבל כל מה שבתוך גבולות אלו — אין לך ברירה: או "גר" או "תושב", ולכל היותר הנך יכול לדרוש "ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר".

זוהי שיטה ברורה,

— שכן, נוסף על כל הענינים — ישנו גם הקושי של אלו ה"פוסחים על שתי הסעיפים": תחילה אומרים כך ואח"כ אומרים דבר הפכי, ואח"כ שותקים, ולאח"ז מכחישים כו' — שזה גרוע יותר מאשר נביאי הבעל, [כמדובר כמ"פ אודות הסיפור תמוה בתנ"ך, שבשעה שבנ"י היו במעמד ומצב שנביאי הבעל היו ארבע מאות וחמישים, ומנביאי ה' נשאר רק אליהו הנביא (כפי שאמר: "אני נותרתי נביא לה' לבדי"²⁰⁶, כיון שמאה הנביאים התחבאו במערה²⁰⁷, כך, שלא ראו ולא שמעו אותם) — לא טען אליהו שיפסיקו לעבוד את הבעל, אלא טענתו היתה "עד²⁰⁸ מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים"!

ולכאורה אינו מובן כלל: הרי זה הרבה יותר טוב מאשר לומר "הבעל הוא אלקים" רח"ל?!

אך הפירוש הפשוט בזה — ע"ד מ"ש רבינו יונה²⁰⁹ בביאור הטעם שקרבן אשם תלוי צ"ל יותר ביוקר מקרבן חטאת, שחטאת מספיק שתהי'

(207) שם, ד"ג.

(208) שם, כא.

(209) ברכות א, ב (ד"ה והא דאמרינן).

וראה שו"ע אדה"ז או"ח סתר"ג, ושי"נ.

(204) פרש"י ר"פ בראשית.

(205) גיטין יו"ד, ב. וש"נ. וראה אנציק'

תלמודית בערכו (כרך ז ע' רצה ואילך). וש"נ.

(206) מלכים-א יח, כב.

בת דנקא, ואילו אשם תלוי צ"ל שתי סלעים²¹⁰, כי, בחטאת שבא על הודאי, אין לו ספק שעבר עבירה, ולכן מתכפר גם בקרבן בר דנקי, כיון שמביאו בכל לבו, משא"כ באשם תלוי הבא על הספק, הרי הוא מתברך בלבבו שמא אכל שומן, כך, שזה לא רק היתר, אלא שמקיים המצוה ד"ונשמרתם"⁶⁴ מאד לנפשותיכם"..." ולכן, אפילו כשמביא קרבן, אינו מתחרט חרטה גמורה, שהרי יתכן שלא חטא, אלא הוא צדיק. ולכלל- הפחות כשיראה שמחייבים אותו בקרבן ששנה שתי סלעים, ירגיש שהוא בודאי חוטא, דאל"כ, לא הי' בא אפילו לידי ספק.

ונוסף לזה ישנו הטעם האמיתי בדבר: אליהו הנביא ידע שכאשר פונים ליהודי — אפילו כמו אחאב ואיזבל (אם היא התגיירה כהלכה²¹¹) וכו' — ולוחצים אותו אל הקיר, להחליט אם "הוי' הוא האלקים" או להיפך ח"ו, הרי בודאי שיהודי אינו רוצה ואינו יכול להיות נפרד מאלקות (כלשון רבינו הזקן²¹²), ומה שמחזיק אותו בדרך עקומה, הרי זה בגלל שמדמה לעצמו שעודנו ביהדותו, ועד שאולי עושה בכך מצוה כו']. —

והיא זו שמצליחה — שכן, כאשר האינדיהודי שומע זאת, הנה לכל לראש יודע הוא שאין זו טענה שנתחדשה לפני 28 שנה; זהו מצב וטענה שקיימים מאז מ"ת במעמד הר סיני, ועוד לפני"ז — בברית בין הבתרים, וזה פועל עליהם, בידעם שזהו "דבר אלקינו" ש"יקום לעולם"²¹³, ומאידיך, מתבטל אצלו החשד שאם יחזיר שטח אחד, יצטרך למחרת להחזיר שני שטחים, ואח"כ עוד הוספה, שכן, לא מבקשים דבר ששייך למישהו אחר. ואז מתבטלת כל השאלה, הספיקות והשקו"ט בנוגע לגבולות, ונעשה קיום כל הענין (לא רק שאינו מתנדנד).

ל. וכל זה נוגע במיוחד ל"זמן חרותנו":

אע"פ שנמצאים בגלות, בחושך כפול ומכופל — דורשת תורת אמת מיהודי שירגיש שזהו ענין של ניסן, "חודש הגאולה"³⁰, וזהו הכנה — "מכשירי מצוה" — ל"זמן חרותנו", ובפרט לאחר שבת הגדול שבו הי' הענין ד"למכה מצרים בבכוריהם"⁴³, ולכן עומד במעמד ומצב של חירות אמיתית.

(210) זבחים מח, א. וראה לק"ש ח"ז ע' שנסמנו שם.

73. וש"נ. (212) ראה אג"ק אדמו"ר מוהרי"צ ח"ד ע' שפד (נעתק ב"היום יום" כה תמוז). שם

ע' תקמו (נעתק ב"היום יום" כא סיון). ועוד. (211) ראה תוד"ה אני — ע"ז כו, ב. חיד"א — שיורי ברכה יו"ד רסקנ"ט. מדבר

קדמות מערכת ר"ש סט"ו. וראה גם ס' כגר

(213) ישע"י מ, ח. כאזרח (ירושלים תשע"ג) מילואים ס"א ובס'

ויתירה מזה — שעומד במעמד ומצב של "עזין שבאומות", אלא שזהו באופן ש"ה' עוז לעמו יתן"¹⁷⁸, "אין עוז אלא תורה"¹⁷⁹, כיון שהולכים עם התורה בתור שלוחים של הקב"ה, ש"דבר אלקינו יקום לעולם"²¹³.

ומה שנמצא בגופו בגלות, וצריך להמתין שיערה עלינו רוח ממרום, וכפי ש"הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה. . ומיד הן נגאלין"⁴⁹ — הרי זה נעשה "מיד", "בשעתא חדא וברגעא חדא", ועי"ז באה הגאולה מן הקצה אל הקצה, ע"י משיח צדקנו.

וכאמור לעיל: בני עמדו "ביד רמה" עוד בהיותם במצרים, ועוד לפני שהגיע הקץ — כמובן ממ"ש "ובני ישראל יוצאים ביד רמה"⁵¹, היינו, שאופן היציאה הי' "ביד רמה"; ועוד בהיותם במצרים היתה אמירת הלל באופן ש"פקע איגרא"²¹⁴, כך, שהיתה ההתקשרות עם השמים ללא הפסק הגג.

ואז, לאחר שמשה רבינו דיבר עם פרעה "בחרי אף"²¹⁵, רץ פרעה — בהיותו מלך מצרים — לחפש בחצות לילה היכן נמצא משה והיכן נמצאים בני, אף שהי' עדיין קודם שהגיע הקץ, שהרי היציאה ממצרים היתה ביום (כדאיתא בגמרא במסכת ברכות⁷⁸), ו"כיון שהגיע הקץ לא עיכבן המקום כהרף עין" (כדאיתא במכילתא והובא בפירושו רש"י⁴⁴), הרי זו הוכחה שה"קץ" הי' "בעצם היום הזה", ולפנ"ז הי' עדיין גלות, אבל בגלות עמדו בני "ביד רמה", וישבו "במיטב הארץ"²¹⁶, וכבר "בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים"³³.

ובאיזה מעמד ומצב היתה אז מצרים? — כאמור לעיל (ס"ז) שהתורה מעידה שעבד אחד לא הי' יכול לברוח ממצרים, ובנ"י ידעו זאת, ואעפ"כ עמדו במעמד ומצב של חירות.

ולכן, גם בזמן הגלות יש ליהודי את התוקף ו"גאון יעקב" ביהדותו, שבשעה שהולך לדבר עם ממשלה שמושלת ורודה בכל העולם כולו (כדאיתא במכילתא ובזהר ובכ"מ²¹⁷ בנוגע למצרים), אזי מתחיל דיבורו בכך ש"ה' אלקי העברים שלחני אליך", ואומר לו מיד את הטענה האמיתית — שמדובר אודות עם שהקב"ה אומר ש"יעבדוני", כיון ש"למעשה ידך תכסוף"²¹⁸, שרוצה ומבקש שיבואו ויעבדוהו ע"י קיום התורה ומצוותי,

217) ראה מכילתא בשלח יד, ה. שמו"ר פט"ו, יר"ד. זח"ב ו, א.
218) איוב יד, טו. וראה של"ה שעו הגדול (כט, ב ואילך).

214) פסחים פה, סע"ב.
215) בא יא, ח.
216) יוגש מז, וריא.

אלא, שהחשבונות בזה אינם שייכים לאינו-יהודי; כשבא אל בני, אומר להם שעליהם לדעת שעל שאלת משה רבינו "מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים" ("שלח את עמי") הי' המענה "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה"²¹⁹; אבל האיננו-יהודי — צריך לקיים את ה"שלח את עמי", כיון ש"ה' אלקי העברים שלחני אליך".

וכהלימוד ממשה רבינו, שביחד עם זה שחלק כבוד לפרעה מלך מצרים, נדאף ש"מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי", שלכן נאמר למשה ואהרן הם "לכו לסבלותיכם"²²⁰, מ"מ חלק משה כבוד לפרעה²²¹ — עם היותו תוקף הקליפה, בגלל היותו מלך המדינה שהי' מושל בכל העולם כולו, והקב"ה אמר שלפני שהגיע הקץ, עד לאותו "הרף עין", אזי פרעה הוא המלך — אבל באותה שעה דרש מפרעה "ה' אלקי העברים שלחני אליך וגו'", ופעל זאת.

כלומר:

הטענה לפרעה לא היתה היתכן לנהוג באכזריות ולדחוף תינוק במקום לבנים דחומר²²² או להשתמש בדמם של בני²²³, אף שלכאורה הרי זו טענה עצומה: וכי משום שפרעה אינו בריא, צריך ליקח דמם של בני? ... בטענה זו באו משה רבינו ובני" להקב"ה! ... אלא הטענה היתה "ה' אלקי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי (ומוסיף מיד) ויעבדוני! הקב"ה רוצה ש"תעבדון את האלקים על ההר הזה"²²⁵, ולכן מוכרח יהודי לעמוד בהרחבה, ובמילא צ"ל "בהוציאך את העם הזה ממצרים"²¹⁹.

והטעם שמספרים זאת בתורה, שאינה ספר סיפורים, הרי זה לפי שכל סיפור בתורה הוא הוראה:

כשנמצאים במעמד ומצב ש"מצרים" מושל בכל העולם כולו — אלא שאין זה מצרים כפשוטו, כי אם כדברי המדרש⁴⁰ "כל המלכיות נקראו על שם מצרים כו'", וכך מתנהג העולם, כל זמן שהקב"ה רוצה שבני" יהיו עדיין בגלות — ובאים ל"י-ען" וכיו"ב, יש ללמוד מהנהגת משה רבינו, שבשעה שמדברים עם גוי, לא מבקשים ממנו חסדים! ... מדברים אמנם בדרך דיפלומטית, בדרכי נועם ובדרכי שלום, אבל הנוסח צ"ל ע"פ הוראת התורה.

(219) שמות ג, יב ובפרש"י (משמור"ר פ"ג, (222) ויגש מז, ר"א.
(ד.) (223) סנהדרין ק"א, א. וראה בהנסמך (220) שמות ד, ד ובפרש"י (משמור"ר פ"ה, בתו"ש עה"פ שמות ב, כד (אות קצה).
(טז.) (224) וארא ז, טז.
(221) פרש"י בא יא, ח (משמור"ר פ"ז, ג.) (225) שמות ג, יב.

לא. ויה"ר שבדוגמת מה שהי' בימי צאתך מארץ מצרים", שאע"פ שגם לאחר ש"בר"ה בטלה עבודה מאבותינו³³, הנה עד ל"הרף עין" של זמן הגאולה היו אמנם במעמד ומצב של עבדות, כיון שלא יכלו לצאת ממצרים [שלהיותה "ערות הארץ", הרי מובן ריחוק הערך לגבי "ארץ אשר .. עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה"], ועדיין היו זקוקים לכל עניני הניסים ש"יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל" (כמסופר בפרשיות וארא ובא עד להתחלת פ' בשלח), מ"מ, פעלו שעוד בהיותם בארץ מצרים נמצאו בני"י "במיטב הארץ", כפי שהי' אז "בארץ גושן"²²⁶ — כך יהי' גם עתה, כשבני"י פזורים בכל הארצות (כמארז"²²⁷ "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפיזרן לבין האומות"), פועלים סוכ"ס שתהי' מנוחה, ומנוחה אמיתית ושלום אמיתי וכו', ועאכור"כ ב"ארץ אשר .. עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה",

ובני"י עומדים בתוקף של "עזין שבאומות", ובנוסח האמור, שזוהי הארץ שנתן הקב"ה בברית בין הבתרים לאברהם ולזרעו אחריו עד עולם, וגבולות אלו (שמלבדם יכולים להחזיר את כל שאר השטחים) נשארים אצל בני"י, ויכולים לפעול זאת בדרך שאם תרצו, "גר אנכי עמכם", ואם לאו, "תושב אנכי עמכם", ובאופן כזה מצליחים לפעול זאת עוד בימי הגלות האחרונים, בדרכי נועם ובדרכי שלום, שזהו ענין שנוגע גם ליחסים עם אומות העולם, כדברי הגמרא במסכת גיטין²²⁸ ש"מפרנסים עניי אומות העולם עם עניי ישראל .. מפני דרכי שלום" וכו'.

וכך מסיימים את הימים האחרונים של הגלות מתוך שמחה וטוב לבב, מתוך הכנה (כנוסח כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו²²⁹) ע"י צחצוח הכפתורים כדי לעמוד מוכנים ל"פאראד" לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ולפני משיח מלכנו, שיוליכנו קוממיות לארצנו, ויבנה מקדש במקומו, ויקבץ נדחי ישראל, שאז ידעו ש"הרי זה משיח ודאי", ואז תסתיים הגלות — בעגלא דידן, כמאמר רז"ל³³ "בניסן נגאלו" — בימי צאתך מארץ מצרים, "ובניסן עתידין להגאל" — כאשר "אראנו נפלאות"⁵⁰.

* * *

(229) ראה סה"ש תרפ"ט ע' 42 [43].
וש"נ.

(226) ויגש מז, ר"א.
(227) פסחים פז, ב.
(228) סא, א.

הוספה

א

בי"ה, כסלו תשכ"ג.

הרושם – סך הכל – מקריאת המאמר:

- 1) הנשים אין צריכים לדעת **מאומה** מכל התורה כולה.
2) ע"פ תורה – אין צריכים לקחת חלק בחינוך הילדים **כלל וכלל**,
ומובנת ההבהלה שבדבר!

מוכרח (עיבוד) – הוספה עכ"פ

לסעיף 1) הנ"ל – ע"פ הלי' ת"ת לאדה"ז ספ"א:

הנשים חייבות ללמוד כו' [שזהו כולל גם תורת החסידות –
המביאה לאהוי"ר שחייבות בהנשים **כאנשים**] – והלואי היו
האנשים לומדים כל הלי' אלו.
[החילוק הוא – שהנשים לומדות בשביל לדעת המצות
שמחויבות. והאנשים – ת"ת בעצמו מצוה היא].

א

מהעתקה. הערות למאמרה באנגלית של מרת ברכה באַגאַמילסקי (ברוקלין) עבור המכ"ע "די
אידישע היים" גליון 14 (כסלו תשכ"ג) ע' 17 ואילך. – במאמרה, הנושא את הכותרת MUST
MOTHERS TEACH? [= האם נשים מחויבות ללמד (את בניהן ובנותיהן)?], התבססה, כנראה,
בתחלה על דברי הרמב"ם הלי' ת"ת רפ"א: "נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה, אבל
קטן אביו חייב ללמדו תורה .. ואין האשה חייבת ללמד את בנה, שכל החייב ללמוד חייב
ללמד", ובעקבות הערות רבינו דלהלן – עובר המאמר מחדש באופן שיתאים להמבואר כאן.
לסעיף 1) .. הלי' ת"ת לאדה"ז פ"א: ושם: "ומכל מקום גם הנשים חייבות ללמוד הלכות הצריכות
להן לידע אותן כמו דיני נדה וטבילה ומליחה ואיסור יחוד וכיוצא בהם וכל מ"ע שאין הזמן
גרמא וכל מצות לא תעשה של תורה ושל דברי סופרים שהן מוזהרות בהן כאנשים כו'".
כולל גם תורת החסידות – המביאה לאהוי"ר כו': ראה גם אג"ק ח"ז אגרת ב'קז*. ח"ח
אגרת ב'שעה. ח"א אגרת ג'תפב. ח"ט אגרת ז'תיב (ע' טו). ח"כ אגרת ז'תקנה. ח"כ"ב אגרת ח'שג
(בשולי האגרת). ח"כ"ז אגרת י'רצט (הערה ד"ה ואחת). תו"מ סה"מ כסלו ע' צח. תו"מ התועדויות
ח"ע"ט (תשל"ה ח"ב) ס"ע 370 ואילך. וש"נ. סה"ש תש"נ ח"ב ע' 456 ("ע"ד חיוב נשי ישראל
בחינוך ובלימוד התורה"). ספר המנהגים-חב"ד ע' 84 ואילך ("נשים – חיובן"). ובכ"מ.
לאהוי"ר שחייבות בהנשים כאנשים: כיון שהן מה"ששה מצות .. שחיובן תמידי לא יפסק
מעל האדם אפי' רגע בכל ימיו" (אגרת המחבר בריש ספר החינוך (בסופה)).
והלואי היו האנשים לומדים כל הלי' אלו: ראה גם תו"מ התועדויות ח"ל"ד (תשכ"ב ח"ג) ע'
269. חנ"א (תשכ"ח ח"א) ריש ע' 240. חנ"ה (תשכ"ט ח"ב) ע' 56. ח"ס (תשל"ח ח"ג) ע' 404.
חס"ז (תשל"ב ח"ב) ס"ע 220. ח"ע"ו (תשל"ד ח"ג) ריש ע' 441. ח"ע"ט שם. וש"נ. שיחות
קודש תשל"ו ח"א ע' 36. תשל"ז ח"א ע' 470. ח"ב ע' 576. תשל"ח ח"ב ע' 86. תו"מ
התועדויות תשמ"ג ח"א ע' 140. סה"ש תש"נ שם. ובכ"מ.
החילוק הוא כו': ראה גם אג"ק ח"ב"ב אגרת ד'קנו. ח"כ אגרת ז'תנשא (ע' שלא). ובכ"מ.
וראה "רשימות" חוברת ל. לקו"ש ח"י"ד ע' 37 ואילך. ובכ"מ.

לסעיף 2) – יובן ממה שלא נמצא ציווי מיוחד בתורה שההורים (אפילו האב) צריכים להאכיל ולהשקות וכו' את ילדיהם [וראה כתובות סה, ב. ואכ"מ. וראה אגה"ק סי"ט].

– ואין במכ"ע זה המקום להוסיף עוד פלפול, כ"א להעתיק **מקרא מלא** "תורת אמך" (משלי א, ח. ובכ"מ עדי"ז), משל"ה: הנשים מצוות על תוכחת בניהם כמו האב ו**יותר** מהם כו'. ועדי"ז מעוד כ"מ. ותעיין בכ"ז גם בצוואת אדני"ע **לה רבנית** (נדפסה בחנוך לנער), ויכולה להאריך בזה לשלול [ל] הרושם הני"ל.

לסעיף 2) – יובן ממה שלא נמצא כו': כלומר, מה שפשוט כי הנשים "צריכים לקחת חלק בחינוך הילדים" [הגם שאינן מצוות ע"ז (ואפי' מד"ס) – ראה שו"ע אדה"ז א"ח סש"מ"ג ס"ב. שם ס"ד. הל' ת"ת לאדה"ז רפ"א. וש"נ. וראה אנציקלופדיא תלמודית ערך חנוך ס"ב (כרך טז ע' קסה ואילך). וש"נ]] – "יובן ממה שלא נמצא כו'" (ככפנים). – וראה עדי"ז תו"מ התועודיות תשמ"ז ח"ג ע' 431 ואילך ("גם לאחר נתינת התורה ישנם ענינים שאינם נכללים בחיובי התורה, ואעפ"כ, קיומם מוכרח מצד הכרח השכל. ולדוגמא .. לזון בניו ובנותיו .. חינוך כו'" – עיי"ש פרטי הדברים (כולל ביאור בדברי השל"ה – דלהלן בפנים – ש"הנשים מצוות כו'"). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 492 ("ועפ"ז קען מען אויך מבאר זיין וואָס מן התורה* איז ניטאָ קיין מצוה מפורשת ובפני עצמה צו מחנך זיין בניו ובנותיו .. ולכאורה תמוה .. דער פלא איז נאָך גרעסער: מ'זעט בפועל אָז דער עיקר החינוך איז אָפהענגיק פון דער מוטער .. און אעפ"כ איז מצות החינוך (אפילו) מדברי סופרים נאָר על האב און ניט על האם! ? יש לומר איינער פון די ביאורים אין דעם, אָז אדרבה: וויבאַלד אָז חינוך נובפרט חינוך האם] איז אַ דבר המוכרח ע"פ טבע האדם איז פשוט אָז מען וועט עס טאָן כדי אָז כשיגדל לתומ"צ, זאָל ער זיי מקיים זיין"). – וראה גם לקמן אגרת הבאה, ובהנסמן שם.

שלא נמצא ציווי מיוחד בתורה .. כתובות סה, ב .. אגה"ק ס"ט: אולי הכוונה בזה, כי חיוב מזונות בניו ובנותיו כשהם קטני קטנים – שאז כופין אותו על כך, ולכמה דעות מדאורייתא הוא – נכלל, לדעת כו"כ, בחיוב מזונות האשה (כפי העולה מהסוגיא דכתובות שם. וראה אנציקלופדיא תלמודית ערך מזונות הבנים ס"א (כרך מג ע' תקעז ואילך). וש"נ**), ואילו כשהם קטנים – שאז זן אותם כתקנת חכמים, וכופין אותו על כך באם אמיד הוא – נכלל במצות צדקה (ראה כתובות מט, ב ואילך. תניא אגה"ק שם. אנציקלופדיא תלמודית שם ס"ב ע' תקצא ואילך). וש"נ), ועכ"ז – "לא נמצא ציווי מיוחד בתורה" על כך, ומצד היותם בניו ובנותיו. משל"ה .. (נדפסה בחנוך לנער): של"ה שער האותיות אות ד (סד, א). קונטרס "חנוך לנער" ס"ע 34 ואילך.

ועדי"ז מעוד כ"מ: במאמרה הנ"ל הובאו כמה מארז"ל בענין זה, ומהם: שבת קנו, ב ("אימי' דר"נ בר יצחק .. לא שבקתי' גלויי רישי', אמרה לי' כסי רישיך כי היכי דתיהו עלך אימתא

(* ראה בענין זה גם לקו"ש חל"ה ע' 61 ואילך. וש"נ. סה"ש תשמ"ח שם ע' 614 ואילך. תו"מ התועודיות תשמ"ח ח"ג ע' 502 ואילך. ובכ"מ.

(** ולהעיר גם מלקו"ש חכ"ב ע' 154 ואילך (הערה 33). וש"נ. אג"ק ח"י"ז אגרת ד'תתנח (ס"א), ובהנסמן בהערות שם.

ב

בי"ה, כא' אדר שני תשכ"ה
ברוקלין

מרת . . .

ברכה ושלוש!

במענה למכתבי מח"י אדר שני והקודמיו.

בעת רצון זיכרונה וכל שכותבת אודותם — על הציון הקי של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבגי"מ זי"ע לכל הענינים אודותם כותבת.

בודאי למותר להאריך איך שבקומה שלימה של עמנו בני ישראל, כל אחד ואחת יש לו תפקידו המיוחד, נוסף על הענינים בהם מחויבים כל בני ישראל, איש ואשה נער וזקן וכו'.

מובן ג"כ שתפקיד המיוחד יש לו חשיבות מיוחדת [וע"ד מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, שקודמת היא לכו"כ ענינים]. — בחלוקה דקומה שלימה האמורה, שני סוגים כוללים הם: אנשים ונשים, ובכמה ענינים הושו זל"ז, ובכמה ענינים — יש בנשים מה שאין באנשים, ובכמה ענינים — יש באנשים מה שאין בנשים.

ומובן ג"כ, שבאם בנוגע לקיום התורה והמצוות בכלל, נצטוינו לעשות זה בשמחה וטוב לבב, עאכו"כ בנוגע לתפקיד המיוחד — שצריכה להיות בזה שמחה מיוחדת וטוב לבב, כיון שבזה הרי הבדלה בין קדש לקדש.

מהתפקיד המיוחד של האשה בישראל ומהכי חשובים שבהם, הוא הענין דהנהגת הבית, שלכן נקראת עקרת הבית, ובזה עצמו מיוחד — הענין דחינוך

דשמיא כו"). סוכה ב, ב ("מעשה בהילני המלכה כו" — שחינכה את בני הקטנים במצות סוכה). תוספתא עירובין פ"ב ה"ח ("לא נמנעו בנות ישראל מלשלה עירוביהן ביד בניהן וביד בנותיהן הקטנים כדי לחנכן במצות"). סוטה כא, א ("דמקרין ומתניין בנייהו כו"); וראה חדא"ג מהרש"א שם). ועוד.

ב

בראש האגרת שבהעתק המזכירות נרשם בכתי"ק: נשלח חשאיית. — נדפסה בתשורה (דייטש, תשפ"ג).

שבקומה שלימה . . כל אחד ואחת . . תפקידו המיוחד: ראה לקו"ת ר"פ נצבים. ובכ"מ. מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים: מו"ק ט, ריש ע"ב. נצטוינו . . בשמחה וטוב לבב: תבוא כח, מז. וראה רמב"ם הל' לולב בסופן. עקרת הבית: ראה ב"ר פע"א, ב. זח"א קנד, א. ועוד.

הילדים בבית, שרואים במוחש שהחינוך תלוי בעיקרו בהאשה (ואין בזה סתירה לזה שמצות חינוך כשהגיע הילד לגיל זה הוא (בעיקרו) על האב, וכמבואר הענין במקום אחר ואין כאן מקומו להאריך בזה. וכאמור רואים במוחש איך) שביד האשה לכוון החינוך בכיוון הרצוי הטוב והנעלה.

מתפקידים המיוחדים של האנשים בישראל, הענין דלימוד התורה, בשביל הלימוד עצמו, משא"כ בנשים שהלימוד הוא – לדעת הדינים וכן לימוד המביא לאהבת השם ויראת השם וכיו"ב, וכמפורש בהלכות תלמוד תורה לרבנו הזקן סוף פרק ראשון, שזהו ג"כ הביאור למה שהנהיג כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא ישראל, לימוד עניני חסידות עם נשים ובנות, שהרי זהו הלימוד המביא לאהבת השם ויראת השם ומביא לידי מעשה קיום הדינים וכי' – ראה שם בהלכות ת"ת – .

לאחרי כל הכתוב למעלה, עלי להעיר, אשר כנראה ממכתבי – מזניחה במדה מסוימת הנהגת הבית (הכוללת גם הנהגה כפשוטה – בנוגע להכנת המאכלים, נקיון וכי') וחוששני לומר גם (קצת עכ"פ) בנוגע לחינוך הילדים – על החשבון ובשביל שיהי' זמנה פנוי יותר ללימוד, לימוד תורתנו הק', אבל ביחד עם זה נקראת היא תורת חיים, הוראה בחיים לכל אחד ואחת באופן המתאים לו ולה.

שהחינוך תלוי בעיקרו בהאשה: ראה של"ה שער האותיות אות ד (סד, א). הובא בקונטרס "חנוך לנער" ס"ע 34 ואילך. וראה שה"ש תשי"ג ח"ב ע' 455 ("ע"ד חיוב נשי ישראל בחינוך ובלימוד התורה"). ובכ"מ.

ואין בזה סתירה . . וכמבואר הענין במקום אחר: ראה לעיל אגרת הקודמת (סעיף 2), ובהנסמן שם. וראה גם תו"מ התועדויות חכ"ג (תשי"ח ח"ג) ס"ע 269. וש"נ. ח"ס (תשל"ח ח"ג) ע' 137 ואילך. שיחות קודש תשל"ו ח"א ע' 36 ואילך. ובכ"מ.

שמצות חינוך . . הוא (בעיקרו) על האב: ראה שו"ע אדה"ז אר"ח סש"מ"ג ס"ב. שם ס"ד. ה' ת"ת לאדה"ז רפ"א. וש"נ. וראה אנציקלופדיא תלמודית ערך חנוך ס"ב (כרך טז ע' קסה ואילך). וש"נ.

שהנהיג כ"ק מו"ח אדמו"ר . . לימוד עניני חסידות עם נשים ובנות: ראה אג"ק שלו ח"ג אגרת תתיח (ע' תסח ואילך). תתלב (ע' תקכב ואילך). ח"ד אגרת תתעג (ע' יג). תתקסא (ע' קפו ואילך). תתקעד (ע' רטז). אירוז (ע' שס ואילך). אינה (ע' שצט). ח"ה אגרת איקמח (ע' כא ואילך). אירנט (ע' קסא). איתכו (ע' שלו). איתקכב (ע' תסג). שיחת פורים קטן היש"ת (לתלמידות אגודת "אחות תמימים" אשר בריגא – שה"ש חורף היש"ת ע' 357 [401] ואילך). ובכ"מ. וראה סקירה ע"ד ייסוד אגודה הנ"ל – אג"ק שם ח"ד במבוא ע' 11 ואילך. שם אגרת תתקו (ס"ע סב ואילך), ובהנסמן בהערות שם. וראה גם אג"ק חט"ז אגרת היתכח. ועוד.

חסידות . . נשים ובנות . . המביא לאהבת השם ויראת השם: ראה גם לעיל אגרת הקודמת, ובהנסמן בהערות שם.

תורת חיים, הוראה בחיים: ראה זח"ג נג, ב. וראה רד"ק לתהלים יט, ח. ספר השרשים שלו ערך ירה. הובא בגו"א ר"פ בראשית.

וע"פ הקדמה האמורה, הרי מתוך שמחה וטוב לבב, עלי לתקן האמור. וכיון שאדם קרוב אצל עצמו, ולא תמיד יכול לכוון ולהעריך את המצב והעניינים בהם מעורב כמו שהם לאמיתתם, כדאי שתתייעץ עם ידידים (ואביי שי בכלל כמובן) איך לחלק הזמנים שלה, באופן שיתאים להכתוב מעלה. ולא עוד אלא שזה גם טובתה בהבנת הלימודים שתלמוד בזמן המתאים, שהרי תורה ומצוה מסייעות זו לזו.

אין לקבוע מסמרות כמה זמן לקבוע להנהגת הבית ולחינוך הילדים וכמה זמן ללימוד, כיון שאין כל האישים שוים אין כל הזמנים שוים ואין כל המקומות שוים, ולכן גם בזה תתייעץ עם הני"ל, ומתוך שמחה תמלא את ההוראות שלהם, וכמבואר לעיל.

כתוצאה מהאמור עלי לנגוע בעוד ענין – ע"ד כתבה בענין ביקור לכאן – , שמפני טעמים האמורים מובן – שאין ימי הפסח מתאימים כלל*, שעקרת הבית לא תהי בביתה ביחד עם בעלה וכל ילידיי שי, וגם בזה – כיון שכן הוא ע"פ התורה, הרי גם שלילה האמורה תורה היא וצריכה להתקבל בשמחה, ותראה הפירות על אתר, שתחוג את החג ביחד עם בעלה וילידיי שי באופן דמועדים לשמחה וחג כשר ושמח בכל הפרטים.

בברכה לבשו"ט בכל האמור – וכמבואר לעיל – מתוך שמחה.

(* ובכלל – יש לחכות עד שתגדל בתה הצעירה תי. וכל עכבה לטובה.

שאדם קרוב אצל עצמו: יבמות כה, ריש ע"ב. וש"נ.
 בענין ביקור לכאן . . שאין ימי הפסח מתאימים כלל: ראה ע"ד אג"ק ח"י אגרת ג'רסה. חל"ג אגרת יב"תלא. תר"מ התועדויות חס"ז (תשל"ב ח"ב) ע' 341. תשמ"ב ח"ב ס"ע 1082 ואילך.
 וראה גם אג"ק חכ"ד אגרת ט"פח (ע' סז), ובהנסמן שם.
 דמועדים לשמחה: נוסח התפלה והקידוש דיו"ט.
 וכל עכבה לטובה: ראה אג"ק ח"י אגרת ג'שטז, ובהנסמן בהערות שם.

מוקדש
לחיזוק ההתקשרות לנשיאנו
כ"ק אדמו"ר זי"ע

ולזכות

חנה רחל בת רבקה בתי'

בקשר עם יום הולדתה החמישים

יהודה ארי' לייב הלוי בן חנה רחל

בקשר עם יום הולדתו השלשים

לאריכות ימים ושנים טובות ובריאות

ולשנת הצלחה רבה ומופלגה בכל מעשה ידיהם

מתוך אושר, שמחה והרחבה בגו"ר

ונחת רוח חסידותי מכל יוצאי חלציהם

ברוב טוב גשמי ורוחני ומתוך שמחה וטוב לבב

Sponsored by Mordvash613 Inc.